

TERMINOLOGIA ASTRONOMICĂ POPULARĂ ÎNTR-UN TEXT INEDIT DE LA 1896

DANIELA BUTNARU*

La finalul secolului al XIX-lea, în țara noastră a avut loc o susținută acțiune de recuperare a cât mai multor fapte de limbă, date arheologice, mitologice și despre tradițiile istorice populare, obiceiuri și credințe ale poporului ș.a. prin intermediul unor chestionare trimise intelectualilor (mai cu seamă învățătorilor) de la sate. Este vorba de *Chestionarul arheologic* alcătuit de Alexandru Odobescu (ale cărui răspunsuri, primite între 1771 și 1774, sunt arhivate la Biblioteca Academiei Române din București, ms. 223–230), de *Chestionarul juridic* și *Chestionarul lingvistic* întocmite de B.P. Hasdeu în 1878 și 1884 (răspunsurile sunt păstrate tot la BAR, ms. 3437–3438, respectiv ms. 3418–3436), de *Chestionarul istoric* în două părți al lui N. Densușianu (1893 și 1896, răspunsurile primite se păstrează la BAR, ms. 4545–4561) și de *Chestionarul folcloristic* trimis de Grigore Tocilescu în 1898. Despre necesitatea valorificării răspunsurilor primite la toate aceste chestionare păstrate la BAR s-a atras atenția de multe ori (vezi, de exemplu, Opreșan 1975, Cândea, Croitoru 2015, Cambose 2015, Ciuciu 2016, Clit 2019 ș.a.), s-au făcut studii și clasificări (Mușlea, Bîrlea 1970, Fochi 1976, Densușianu 1975 etc.), unele răspunsuri au fost publicate parțial, în funcție de temele unor cercetări. Totuși, ediții critice ale acelor documente încă nu au fost realizate, date fiind dificultățile pe care le-ar presupune astfel de lucrări, printre care volumul important de documente și numărul mare al respondenților, ceea ce înseamnă mai ales caligrafii și ortografiile diferite, în condițiile instabilității ortografice din acea perioadă (cf. Cambose 2018: 393).

În colecția *Manuscrise* aflată în fondurile Bibliotecii Academiei Române din București, se află, așadar, și răspunsurile primite la cele două părți ale *Cestionariului despre tradițiunile istorice și anticitățiile țărilor locuite de Români* (cunoscut mai ales sub denumirea *Chestionarul istoric*), inițiativă prin care Nicolae Densușianu urmărea mai ales „să scoatem la lumină *partea istorică* din aceste credințe și tradițiuni antice ale poporului român” (Densușianu 1975: XV). Așa cum arăta I. Opreșan, răspunsurile primite la acest chestionar prezintă interes pentru numeroase domenii și discipline: istorie și arheologie, istorie literară, psihologie, filozofia culturii, lingvistică și etnografie (Opreșan 1975: XXXVIII–XXXIX).

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, România (d_butnaru@yahoo.com).

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unui text inedit, intitulat *Memoriu asupra numelui ce poartă diferite constelațiuni la poporul din această localitate și semnat de Sava Demetrescu, învățătorul de la școala din comuna Socariciu* (din, la acea epocă, județul Râmnicul Sărat)¹. Acesta este inclus în volumul cu numărul de inventar ms. 4558, printre răspunsuri primite la partea a doua a *Chestionarului istoric*. Textul la care ne referim aici este diferit, în primul rând prin titlu, de celelalte documente din manuscris, intitulate, cu unele variațiuni, *Răspuns la Chestionarul istoric al Academiei Române* sau *Răspuns la Chestionarul tradițiunilor istorice*. O altă diferență constă în numărul întrebărilor la care sunt oferite răspunsuri (partea a doua a *Chestionarului* lui Densușianu conține 280 de întrebări, la care s-a răspuns, e adevărat, în măsură diferită, în funcție de cunoștințele și conștiințiozitatea respondentului, iar răspunsurile din *Memoriu* sunt numerotate numai până la 33). În plus, ele nu pot fi considerate ca fiind doar răspunsuri la primele întrebări ale lui N. Densușianu, deoarece sunt diferite de acestea în privința tematicii.

Asemănările constau în faptul că respondentul *Memoriului* este învățător, ca și majoritatea celor care au dat răspunsurile la *Chestionarul istoric*, iar pe prima pagină este notat, cu același scris ca și la restul scrisorilor, numele satului și al județului de unde a fost expediat documentul.

Tot în anul 1896, o acțiune de documentare asemănătoare ca metodă, dar cu temă diferită, era realizată de profesorul de matematică pasionat de astronomie Ion Otescu (1859–1932), după cum aflăm din primele pagini ale lucrării sale *Credințele țaranului român despre cer și stele*:

„încă din anul 1896, am făcut o hartă a cerului, proiectată pe orizontul Bucureștilor (a se vedea la fine planșa I). În ea am pus toate constelațiunile astronomice cari se văd în România, așa cum sunt ele grupate în Astronomie, adică gruparea clasică greco-latină; și am însoțit această hartă de o explicare amănunțită, pentru a se putea bine recunoaște constelațiunile astronomice. Am trimis harta, împreună cu explicațiunile, la toți învățătorii din țară, nelăsând de o parte nici Dobrogea, cu o adresă, în care-i rugam ca să cerceteze între țararii mai bătrâni, ce constelațiuni formează ei, cum le numesc, legendele și credințele din moși strămoși asupra lor și asupra cerului în genere, precum și asupra Pământului, Soarelui, Lunii, eclipselor, tunetului, trăsnetului, norilor, ploii, etc., și tot ce vor afla să-mi comunice” (Otescu 1907: 426).

La sfârșitul lucrării *Credințele țaranului român despre cer și stele*, autorul a adăugat textul trimis, împreună cu harta cerului, către învățătorii sătești din țară în februarie 1896 – *Indicațiuni asupra hărții constelațiunilor astronomice principale vizibile în România (1)* –, unde sunt furnizate denumiri și informații pentru cei care

¹ În tabelul ce inventariază răspunsurile la *Chestionarul istoric* (Densușianu 1975: 334) este scris *Șocariciu*, deoarece în notația (probabil a lui Nicolae Densușianu) din partea superioară de pe fila 488^r este, într-adevăr, scris cu litera Ș, dar pe aceeași pagină și pe fila următoare, respondentul a notat *Socariciu*.

aveau să culeagă date de la localnici (Otescu 1907: 503–506). Comparând conținutul *Indicațiunilor* cu cel al *Memoriului*, dar și ținând cont de informațiile prezentate până aici, considerăm că acest text reprezintă unul din răspunsurile la sondajul inițiat de Ion Otescu, scrisoarea ajungând, poate din greșeală, la Nicolae Densușianu.

Memoriul conține prezentarea stelelor și asterismelor² observate „în câteva nopți senine și fără lună din iulie”, așa cum le-a aflat învățătorul Sava Demetrescu de la „Ion Ene Pernă, fost cioban de oi mult timp, acum sâtean de aici în etate de 68 ani”. Datele prezentate au la bază în mod evident informațiile din *Indicațiunile* trimise de I. Otescu, care sunt completate cu date obținute de la localnicul-informator. Așadar, putem vorbi de o perspectivă diastratică – științific vs popular³.

În ultima parte a secolului al XIX-lea, unele informații despre astronomie ajungeau la publicul larg prin intermediul unor lucrări de popularizare a științei (de exemplu, revistele „Natura” și „Revista științifică”), calendare sau dicționare (*Vocabular româno-frances*. Lucrat dupe Dicționarul Academiei Franceze dupe al lui Napoleone Landais și alte dicționare latine, italiene etc. de Ion Costinescu, I–II, București, Tipografia Națională Antreprenor C.N. Rădulescu, 1870, A.T. Laurian, I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I–III, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871–1877), dar și prin școală, deoarece existau capitole sau chiar manuale întregi dedicate „cosmografiei” (Mathei M. Drăghiceanu, *Elemente de cosmographia prelucrate în usul școalelor secundare*, București, Librăria H.C. Wartha, Tipografia St. Rasidescu, 1866; Neculai Culianu, *Curs de cosmografie*, pentru usul școalelor secundare, Iași, Tipografia Națională, 1893; capitolul *Noțiuni de cosmografie. Generalități*, în V.C. Buțureanu, *Introducere în științele fizico-naturale*, pentru clasa I-a secundară, Iași, Editura Librăriei Isr. Kupermann, 1894 ș.a.), încât nu este exclus ca, pe lângă informațiile pe care le-a căpătat „în parte” de la informatorul amintit, învățătorul să fi avut și el câteva cunoștințe despre numele corpurilor cerești, pe care să le fi inclus în *Memoriu*.

Vom arăta ce aduce în plus textul respondentului din Socariciu față de informațiile din Otescu 1907 (lucrare care sintetizează răspunsurile la chestionarul amintit, dar conține și informații de cultură generală și științifice) și Pamfile 1915 (care prezintă multe din rezultatele anchetelor realizate de el, dar preia, după cum el însuși precizează, și material din Otescu 1907).

Privind descrierea Carului-Mare (sinonim parțial cu Ursa-Mare – cf. DAFOC 2023, s.v. *Car*), în *Indicațiunile* sale, Otescu (1907: 503) arăta doar că este format

² Forme proiectate pe bolta cerească prin trasarea unor linii imaginare între anumite stele (vezi DAFOC 2023, s.v. *asterism*).

³ Importanța studierii terminologiei științifice românești din această dublă dimensiune a fost demonstrată de echipa de cercetare (formată din specialiști lingviști și matematicieni-astronomi) a proiectului *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații*, coordonat de CS I dr. Cristina Florescu. În perioada 2021–2023, acest proiect, desfășurat la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași, a fost finanțat de UEFISCDI (cod proiect PN-III-P4-ID-PCE-2020-1277), iar în prezent cercetarea continuă în mod independent, fără susținere financiară.

„din 7 stele, din cari 4 formează Corpul-Ursei sau Roatele-Carului, iar celelalte trei Coadă-Ursei sau Oiștea-Carului; Roatele din urmă ale Carului se zic Custozii-Ursei”. În urma răspunsurilor primite din alte localități, matematicianul-astronom a prezentat în lucrarea din 1907 o serie de variante denominative populare ale stelelor și asterismelor din cuprinsul Ursei-Mari: „Cele patru stele ce formează trapezul din ele, [sic!] se numesc Roatele-Carului, iar celelalte trei Proțapul, sau Tânjala-Carului, sau Oiștea” (Otescu 1907: 428); în unele părți i se spune „Ursul-Mare [...], trapezul celor patru stele fiind Trupul-Ursului și celelalte trei Coadă-Ursului” (*ibidem*). „În Carul-Mare, lângă a doua stea din Proțap, e o stea mică care abia se vede, numită Alcor sau Saidac în astronomie. [...] Țăranii văd bine și această stea, [sic!] și o numesc unii Cărăușul, care mână boii carului; iar alții o numesc Cățelușa, care merge pe lângă car; și unii chiar zic pe nume acestei cățelușe, numind-o Paloschița. Unii însă păstrează și Cărăușul și Cățelușa, dar pe Cățelușe o văd în steaua ce e lângă Roata-Carului, de unde începe Proțapul” (*ibidem*: 429). În *Memoriu* identificăm o primă deosebire, anume referitoare la mica stea care se poate observa lângă steaua din mijloc a Oiștii: „de unii se numește *Lup*⁴ voind a mânca boii; iar de alții i se zice *Cărăuș*” (*Memoriu* 1896: 488^r), cele trei stele care alcătuiesc oiștea reprezentând, la Socariciu, boii – în număr de 6 – care trag carul⁵. În Otescu 1907: 429 și Pamfile 1915: 189, Lupul (sau Ursul) este ultima stea din cele trei care formează Oiștea (Otescu 1907: 429, Pamfile 1915: 189).

Informațiile despre Steaua Polară și constelația Balaurul sunt aceleași cu cele din *Indicațiuni*, așadar nu se aduc elemente noi. Pentru constelațiile Hercule și Cefeu, învățătorul Demetrescu nu a obținut niciun nume de la localnicul Ion Ene Pernă, însă apar alte două informații, care nu coincid cu cele din alte lucrări (cf. Otescu 1907, Pamfile 1915, DLR), și anume denumirile *Sfredel* și *Fata-cu-Cobilița* sau *Cobilița*. Semnatarul *Memoriului* pune denumirea *Sfredel* în legătură cu „cele 4 stele ce formează vârful constelațiunii [Hercule] lângă Drumul-Robilor” (*Memoriu* 1896: 488^r), indicație neconfirmată de alte surse pe care le-am consultat. Conform DAFOC 2023, lucrare care prezintă, într-o manieră obiectivă, susținută de citate, termeni astronomici atât populari, cât și oficiali, folosindu-se de lucrări de etnografie, lingvistică, astronomie, beletristică și dicționare, *Sfredelul* este numele popular pentru constelația Câinele-Mic (cf. DAFOC 2023, s.v. *Câinele*) sau pentru asterismul format din Trisfetitele și steaua Betelgeuse din Orion (cf. DAFOC 2023, s.v. *Betelgeuse*)⁶, iar *Sfredelul-Mic*

⁴ Am notat numele proprii cu inițială majusculă și, în cazul compuselor, am pus cratimă între termeni, conform normelor ortografice acum în vigoare, chiar dacă în manuscrisul pe care îl prezentăm ele sunt scrise uneori cu inițială mică (vezi finalul articolului).

⁵ Din alte două localități (Grigoreni din Bacău și cătunul Mânăstirea Bistrița din Neamț) a fost primită aceeași reprezentare: „Fiecare din cele trei stele ale Proțapului fiind închipuită că este câte o pereche de boi” (Otescu 1907: 430, nota 5), în majoritatea răspunsurilor doar primele două stele fiind văzute ca Boii-Carului (*ibidem*: 429).

⁶ Deoarece *Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații* (DAFOC) din cadrul TAFOC 2023 a fost redactat, deocamdată, doar până la litera K, am extras informațiile prezentate din interiorul altor articole sau din studiile din TAFOC.

sau *Sfredelul-Pământului* este sinonim pentru asterismul Burghiul, alcătuit din trei stele aflate în constelația Vizitiul (cf. DAFOC 2023, s.v. *Burghiul*). DLR, s.v. *sfredel*, adaugă și un al treilea sens astronomic: „(regional) nume dat unui grup de două stele din constelația Lirei”. Nici pentru *Cobilița* sau *Fata-cu-Cobilița* nu este confirmată în alte surse echivalența cu „cele trei stele așezate în linie curbă” din constelația Cefeu (*Memoriu* 1896: 488^r). Conform DAFOC 2023, s.v. *Cobilița* și s.v. *Fata*, aceste denumiri sunt folosite pentru a denumi diferite asterisme, precum Centura-lui-Orion și constelația Lebăda, nu și o parte din Cefeu. Așadar, cele două informații privind *Sfredelul* și (*Fata-cu-*) *Colibița* sunt fie greșite, fie încă neatestat/neidentificate și în alte surse.

Noutăți denominative reprezintă echivalentul popular *Vaca* pentru steaua Vega, cea mai strălucitoare din constelația Lira, și *Vișelul* pentru o stea vecină Vegăi, probabil Zeta¹ Lyrae. *Vișelul* este atestat, în DLR, s.v., ca nume popular, folosit în vechime, pentru constelația *Taur*, însă nu l-am mai găsit nicăieri folosit pentru a desemna o stea din constelația Lira.

Și în privința constelației *Vulturul*, învățătorul Demetrescu aduce o informație nouă, și anume că stelei Altair i se spune *Ciocul* [-*Vulturului*] (*Memoriu* 1896: 488^v), și nu *Capul-Vulturului*, cum precizează Otescu în *Indicațiunile* expediate.

Steaua Gemma din constelația Hora („o roată de stele” – *ibidem*) are un nume popular inedit: *Mireasa*. Nu l-am aflat atestat în alte lucrări (cf. DAFOC 2023, s.v. *Gemma*). În harta realizată de Otescu, constelația Boarul era numită *Văcarul*, iar steaua principală – *Arcturus*; în Socariciu, aflăm din raportul învățătorului Demetrescu, se știa că „alături cu Hora e *Cireada*, steaua *Arcturus* se zice *Văcar*” (*Memoriu* 1896: 488^v). Așadar, steaua principală a preluat aici numele constelației. De altfel, acest sens astronomic, „Numele unei constelații din emisfera boreală, situată în prelungirea carului-mare; p. r e s t r. numele stelei *Arcturus* din această constelație”, este inclus în DLR, s.v. *văcar*. În schimb, nu am mai întâlnit sinonimul popular *Cireada*.

O informație prețioasă, care ajută la dezlegarea unei necunoscute din DLR, găsim la f. 488^v: „Pegasul se cunoaște sub numele de «Vârtelnița»”. În DLR, s.v. *vârtelniță*, sensul **V.** este „(Regional) Numele unei stele sau al unei constelații nedefinite mai îndeaproape”, informație preluată din răspunsurile manuscrise la *Chestionarul lingvistic al lui B.P. Hasdeu* (acestea provin din comuna Rusăneștii de Jos, fostul județ Romanați⁷ și din comuna Greci, județul Tulcea⁸); este foarte posibil ca și în alte părți ale țării să fi fost folosit acest nume popular pentru desemnarea constelației Pegas.

Memoriul de față ne aduce și o atestare mai veche decât cele cunoscute până acum, precum și o variantă pentru asterismul *Brâul-lui-Orion*: „în direcția Caprei trecând peste Drumul-Robilor se găsesc câteva stele de o mărime deosebită. Trei din ele se numesc pe aici «*Brâul-lui-Arion*» (acela e Orionul), unii le mai zic și «*Cei-trei-Crai*»” (*Memoriu* 1896: 488^v). Conform DAFOC 2023, s.v. *centură*,

⁷ H. 3430: f. 262v: *Vârtelniță*.

⁸ H. 3432: f. 353v: *Vârtelnița*.

asterismul format din stelele δ Orionis, ϵ Orionis și ξ Orionis, situate în centrul constelației Orion, este cunoscut, atât la nivel științific, cât și popular, cu denumirea *Centura-lui-Orion*, *Cingătoarea-Regelui*, *Cingătoarea-Regelui-Orion*; folosite strict la nivel științific ar fi sinonimele *Brâul-lui-Orion* și *Toiagul-lui-Aron*, iar doar pe palierul popular sunt întâlnite echivalentele *Cei-Trei-Cosași*, *Cei-Trei-Crai*, *Cei-Trei-Crai-de-la-Răsărit*, *Cei-Trei-Magi*, *Craii-de-la-Răsărit*, *Toiegele*, *Trei-Crai*, *Trei-Crai-de-la-Răsărit*, *Trisfetitele*. Recuperarea variantei *Brâul-lui-Arion* din acest text de la 1896 impune o mică schimbare de perspectivă diastratică, și anume cu privire la cele două compuse considerate a fi folosite doar la nivel științific (informație preluată din Otescu 1907: 456). Ele au circulat, așadar, și la nivelul vorbitorului comun, astfel putând fi explicat determinantul *lui Arion*, rezultat din contaminarea dintre *Orion* și *Aron*.

Considerăm că, dacă ar fi ajuns la expeditorul chestionarului despre cer, *Memoriul* prezentat în aceste pagini ar fi avut șanse, datorită informațiilor pe care le conține, să fie inclus în lucrarea lui I. Otescu⁹, care mărturisea că „din comunicările primite multe mai nu spun nimic, sau aproape nimic; p.e. «țărani din această comună nu mi-au putut spune nimic, căci nici ei nu știau»” (*ibidem*: 426).

Nu este exclus ca unele din „noutățile” cuprinse în *Memoriul* prezentat de noi să fi fost notate și în alte răspunsuri, însă putem bănuși că Otescu nu a ales pentru lucrarea sa decât o parte dintre ele, cele care i se păreau sigure, conform mărturisirii autorului: „Pe lângă acordul dintre ele, aceste răspunsuri erau în acord și cu cele ce știam eu, ceea ce m-a încurajat mult; și am mai cercetat și în urmă spre a verifica totul, mai ales acolo unde se iviau unele îndoieli” (*ibidem*: 427).

Raportându-ne la dicționarele limbii române care prezintă prime atestări și la lucrări de astronomie din secolul al XIX-lea, ajungem la concluzia conform căreia câțiva termeni desemnând corpuri cerești sunt menționați aici pentru prima dată. Este cazul substantivului *Lup*, echivalentul popular pentru steaua Alcor, *Vaca* pentru Vega și *Vișelul* probabil pentru Zeta¹ Lyrae, *Cireada* pentru constelația Văcarul, *Vârtelnița* pentru constelația Pegas. De asemenea, textul atestă varianta *Brâul-lui-Arion* pentru asterismul *Brâul-lui-Orion* și varianta *oiște*¹⁰, neînregistrată de DLR, a substantivului *oiște* (*Memoriu* 1896: 488^r). În unul din cazurile în care face referire la Steaua Polară, învățătorul Demetrescu folosește doar determinantul în forma articulată: *Polara* (*ibidem*: 488^v).

Având în vedere informațiile importante care se găsesc în manuscrisele cuprinzând răspunsurile la *Chestionarul istoric al lui Densușianu*, din care noi am surprins, în acest articol, doar o parte infimă, considerăm că se impune realizarea unei ediții critice sau cel puțin scanarea și punerea lor la dispoziția publicului interesat de acest tezaur al limbii și culturii românești.

⁹ Din lista localităților alese de Otescu, în funcție de bogăția răspunsurilor, pentru realizarea lucrării *Credințele țaranului român despre cer și stele*, lipsește Socariciu, satul unde era învățător semnatarul *Memoriului*.

¹⁰ În acest caz se pune întrebarea dacă finalul cuvântului este cu hiat (ceea ce ar crea o autentică variantă lexicală) sau cu diftong (ilustrare a unei pronunții populare, deci ar fi vorba doar de o variantă fonetică, nelexicalizată).

*

Redăm, în continuare, textul *Memoriului* 1896. După ezitări între scrierea etimologică și cea fonetică, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Academia Română publica primele reguli ortografice, astfel încât este firesc să întâlnim în textele redactate la acea epocă inconsecvențe ortografice sau greșeli de scriere. În transcrierea textului am operat următoarele modificări: *ó* a fost redat prin *oa*, *é* = *ea*, *đ* = *z*, *ě* = *ă*, *ê* = *î*, *sce* = *ște*, *sci* = *ști*. Nu am aplicat normele DOOM₃ în privința scrierii numelor de astre și asterisme, păstrându-le forma așa cum apare ea în textul original, încercând să surprindem astfel o etapă din evoluția terminologiei, dar am respectat în restul cazurilor (numele lunilor, ale punctelor cardinale ș.a.) ortografia actuală. Am folosit regulile în vigoare în cazuri precum *cele alte* = *celelalte*, *din napoi* = *dinapoi*, *de din apoi* = *de dinapoi*, *nici un* = *niciun*, *de cât* = *decât*, *de și* = *deși* etc. De asemenea, am intervenit la nivelul punctuației, eliminând unele virgule care erau în plus și introducând semne de punctuație acolo unde era necesar. Am corectat tacit unele erori precum *întorse* = *întoarse*, *rotele* = *roatele*, *se însiră* = *se înșiră*. Am marcat cu italic cuvintele care sunt subliniate, probabil de Densușianu, cu creion albastru. Am marcat finalul unei pagini de manuscris prin indicarea filei, între paranteze pătrate [].

*Memoriu asupra numelui ce poartă diferite constelațiuni
la poporul din această localitate*

de Sava Demetrescu, învățătorul școlii din comuna Socariciu (R. Sărat)

1) În câteva din nopțile senine și fără lună din iulie, stând cu fața cam către nord-vest, am putut distinge destul de bine *Carul mare*, care e format din 7 stele dintre care 4 în chip de roate, iar 3 în chip de oiștie. Se zice că cele 3 stele ce formează oiștia ar fi cei 6 boi ai carului. Lângă a doua stea a oiștiei se vede o mică stea care de unii se numește *lup* voind a mânca boii; iar de alții i se zice *cărăuș*.

2) Mai sus și cam spre est de la carul mare, pe o linie dreaptă cu roatele dinapoi ale carului mare, se observă o stea tot de mărimea stelelor din carul mare și ceva mai luminoasă, „Steaua polară”, numită vârful coadei ursului; celelalte stele se numesc „*Urs*” și sunt întoarse invers cu cele din car.

3) Chiar din dreptul liniei ce se poate duce de la roatele carului mare de dinapoi la Coadă ursului, se înșiră o mulțime de stele licărind în diferite direcțiuni, formând și 2 patrolatere. Acela se numește *balaur*.

4) Ceva mai spre sud de capul balaurului se găsește Hercule, care n-are niciun nume cunoscut în gura poporului, decât că cele 4 stele ce formează vârful constelațiunii lângă drumul robilor se cunoaște sub numele de *sfredel*.

5) Cefeul, deși se distinge, nu se cunoaște sub niciun nume, numai cele trei stele așezate în linie curbă se zic „fata cu *Cobilița*”, de obicei „*Cobiliță*”.

6) *Vega* din Lira se cunoaște sub numele de *Vaca*, steaua cea mică de alături se numește *vișel*. [f. 488r]

7) Crucea ce se găsește în drumul robilor se cunoaște tot sub acel nume.

8) Luând seama bine aproape de vârful crucei și tot cam în drum se găsește *Vulturul* care are tot acel nume. Steaua Altair se numește Ciocul lui.

- 9) În drumul robilor și alături sunt nenumăratele stele ale lui Ophiucus care se cunosc sub numele de *șarpe*, parte din ele însă nu sunt cunoscute.
- 10) Lângă Capul șarpelui se vede o roată de stele. Aceea se numește *Hora* după felul cum sunt așezate. Steaua „Gema” se zice mireasă.
- 11) Alături cu Hora e *cireada*, steaua Arcturus se zice *Văcar*.
- 12) Leul mic nu se cunoaște sub niciun nume.
- 13) Plecând cu privirea de la Coadă ursului (Steaua polară) și spre drumul robilor, se găsește *Capra* cunoscută sub același nume.
- 14) și 15) Perseul și Casiope nu sunt cunoscute.
- 16) Pegasul se cunoaște sub numele de *Vârtelnița*.
- 17) Andromeda nu se cunoaște.
- 18) Mai departe de așa-numita Vârtelniță (Pegas) se găsesc niște șiruri de stele în formă de *pești*. Poartă deci acest nume.
- 19) Berbecul nu se cunoaște.
- 20) Partea din taur numită Pleadele se cunoaște sub numele de *Cloșcă*.
- 21) Departe mult de carul mare și înspre drumul robilor se găsește *racul* care poartă tot acest nume.
- 22)-32) Constelațiunile de la no. 22 până la 32 nu se cunosc sub niciun nume.
- 33) La o distanță destul de mare de la Coadă ursului (polara) și în direcția Caprei trecând peste drumul robilor, se găsesc câteva stele de o mărime deosebită. Trei din ele se numesc pe aici „*Brâul lui Arion*” (acela e Orionul), unii le mai zic și „*cei trei Crai*”. [f. 488v]
- Constelațiunile de la Vizitiul no. 34 până la 41 nu se cunosc.
- Calea albă ce se vede pe cer se zice „*Drumul robilor*”.
- Cunoștințele din acest memoriu le-am putut căpăta în parte de la Ion Ene Pernă, fost cioban de oi mult timp, acum sătean de aici în etate de 68 ani.

1896 iulie 25

S. Demetrescu

Învățător com. Socariciu

Jud. R. Sărat [f. 489^v]

BIBLIOGRAFIE

Sursă

Memoriu 1896 = Memoriu asupra numelui ce poartă diferite constelațiuni la poporul din această localitate, întocmit de învățătorul Sava Demetrescu (comuna Socariciu, județul Râmnicul Sărat), aflat în ms. 4558 ce conține răspunsuri la *Chestionarul istoric* al lui N. Densușianu, partea a II-a, Biblioteca Academiei Române, București, f. 488-489.

Literatură de specialitate

Cambose 2015 = Astrid Cambose, „*Viitorul trecutului*”. *Revitalizarea arhivelor de manuscrise cu ajutorul tehnicii actuale (xerocopiare, fotografiere, facsimilare, digitalizare)*. *Studiu de caz*, în Ileana Benga (coord.), *Nașterea documentului de folk-lore. Răspântii metodologice*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, p. 371–377.

- Cambose 2018 = Astrid Cambose, *Fonduri arhivistice inedite: răspunsurile la Chestionarul lingvistic B. P. Hasdeu*, în *Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală*, Ofelia Ichim, Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Marius-Radu Clim, Veronica Olariu (editori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 393–404.
- Cândea, Croitoru 2015 = Ionel Căndea, Costin Croitoru (editori), *Documente privind istoria Brăilei. Răspunsurile la Chestionarele Odobescu și Hasdeu, pentru județul Brăila*, Brăila, Editura Istros.
- Ciuciu 2016 = Marian Ciuciu, *Chestionarul arheologic al lui Alexandru I. Odobescu. Aspecte inedite*, în Laura Jiga Iliescu și Mihaela Nubert Chețan (coord.), *Deschideri etnologice. In honorem Sabina Ispas la 75 de ani*, București, Editura Etnologică, p. 39–46.
- Clit 2019 = Constantin Clit, *Răspunsurile învățătorilor din județul Fălciu la chestionarul Odobescu din 1871 și 1873*, în „Horeb”. Revistă anuală de spiritualitate și actualitate, nr. 1, p. 125–147.
- DAFOC 2023 = *Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații (DAFOC)*, în TAFOC 2023, p. 269–766.
- Densușianu 1975 = Nic. Densușianu, *Vechi cântece și tradiții populare românești. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric” (1893–1897)*, text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, indice și glosar de I. Opreșan, București, Editura Minerva.
- Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva.
- H. = Răspunsuri la *Chestionarul lingvistic* al lui B.P. Hasdeu, Biblioteca Academiei Române, București, cotele 3430 și 3432.
- Mușlea, Bîrlea 1970 = Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la Chestionarele lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva.
- Opreșan 1975 = I. Opreșan, *Istoricul și valoarea colecției de folclor a lui Nic. Densușianu*, în Densușianu 1975, p. V–LV.
- Otescu 1907 = I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, extras din „Analele Academiei Române”. Memoriile Secțiunii literare, Seria II, t. XXIX, p. 425–506.
- Pamfile 1915 = Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui. După credințele poporului român*, București – Leipzig – Viena, Librăriile Socec & Comp., Pavel Suru, C. Sfetea – Otto Harrassowitz – Gerold & Comp.
- TAFOC 2023 = *Terminologia astronomică românească științifică și populară: fenomene, obiecte cosmice și constelații (TAFOC)*, Cristina Florescu (coordonator), Cristina Florescu, Laura Manea, Elena Isabelle Tamba, Alina-Mihaela Bursuc, Daniela Butnaru, Cristina-Mariana Cărăbuș, Maria-Marilena Ciobanu, Cătălin Galeș, Florin-Teodor Olariu, Claudius Teodorescu și Gabriela-Ana Azanfîrei (autori), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.

POPULAR ASTRONOMICAL TERMINOLOGY IN AN UNPUBLISHED TEXT FROM 1896

ABSTRACT

The aim of our article is to analyse the popular astronomical terminology found in a small text from 1896, inserted into a manuscript that includes answers to Densușianu's Historical Questionnaire. In the *Memoriu* sent by the teacher Sava Demetrescu, we

identified different popular names for some stars and constellations or variants of some known names: the noun *Lup*, the popular equivalent for the star Alcor, *Vaca* for Vega and *Vițelul* probably for Zeta¹ Lyrae, *Cireada* for the constellation Văcarul, *Vârtelnița* for the constellation Pegasus. The text also attests to the variant *Brâul-lui-Arion* for the *Brâul-lui-Orion*, *Polara* for *Steaua Polară* and the variant *oiște*, not recorded in Romanian dictionaries, of the noun *oiște*.

The pages we analysed represent only a small sample of the rich (socio)linguistic, ethnographic, historical and cultural information from the end of the 19th century, as found in the answers to the questionnaires initiated by scholars such as Odobescu, Hasdeu, Densușianu, Otescu.

Keywords: *popular astronomical terminology, manuscript archives, N. Densușianu, Ion Otescu, constellations names, star names, Romanian language.*